

ВІДГУК
офіційного опонента
кандидата юридичних наук
Скреклі Лесі Іванівни
на дисертацію Терех Уляни Віталіївни
«Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення
злочинного впливу в Україні»,
поданої на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії
з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право

Актуальність теми, обраної для дисертаційного дослідження.

Проблема злочинного впливу не є даниною нашого часу, а має «коріння» з часів системи радянської організованої злочинності 30-их років ХХ ст., де окремі категорії ув'язнених проголошували себе кримінальними авторитетами, впливаючи на криміногенні процеси. Втім перша спроба криміналізувати відповідальність за так званий злочинний вплив відбулася у 2014 р., де парламентарями було зареєстровано Проект Закону України «Про внесення змін до статті 255 Кримінального кодексу України щодо встановлення кримінальної відповідальності для «злочинців в законі». Однак така пропозиція не увінчалась успіхом, оскільки вважалася юридично необґрунтованою. В подальшому Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності за злочини, вчинені злочинною спільнотою» від 4 червня 2020 р. №671-ІХ Розділ ІХ Особливої частини КК України «Кримінальні правопорушення проти громадської безпеки» доповнено ст.255-1 «Встановлення або поширення злочинного впливу».

З одного боку, такі законотворчі ініціативи є соціально обумовленими та є новим кримінально-правовим інструментом у протидії організований злочинності. Однак, з іншого, норма про встановлення або поширення злочинного впливу не позбавлена суттєвих законодавчих хиб, які викликають застереження. А тому, очевидно, якими б позитивними здобутками не

характеризувалося кримінальне законодавство, його ефективність виглядає сумнівною за наявності законотворчих огріхів та прогалин.

Аналіз даних основних показників діяльності органів досудового розслідування, підготовлених Офісом Генерального прокурора, засвідчує відносно невелику кількість випадків притягнення до кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу. Так, у 2021 р. за ст.255-1 КК України з обвинувальним актом направлено до суду 40 кримінальних проваджень; у 2022 р. цей показник дещо збільшився (62), у 2023 – 65, у 2024 - 18¹. Сумнівно, що наведені показники виглядають як ефективна протидія розглядуваному виду посягання. Очевидно, що доведення факту встановлення або поширення злочинного впливу є доволі складним процесом, який, не рідко, є малоперспективним, та, слідом, призводить до закриття кримінального провадження.

Існують певні проблеми, які виникають при застосуванні зазначеної норми. Вони обумовлені недосконалою законодавчою регламентацією її окремих положень, що служить підставою для висновку про необхідність її вдосконалення, оскільки сам законодавець формулює норми без належного врахування того, наскільки зручними вони є для застосування. Тому Україна має справу з правовими викликами щодо кваліфікації та притягнення до кримінальної відповідальності за вчинення дій, які полягають у встановленні або поширенні злочинного впливу. Цілий ряд аспектів проблеми потребує нових підходів, багато з них виявилось взагалі недослідженими. Це, зокрема, стосується питання щодо трактування поняття злочинного впливу; доцільності/недоцільності виокремлення як кваліфікуючої ознаки встановлення чи поширення злочинного впливу в ізоляторах тимчасового тримання, слідчих ізоляторах чи установах виконання покарань; співвідношення складу встановлення або поширення злочинного впливу з іншими складами кримінальних правопорушень тощо.

¹ Статистична інформація про зареєстровані кримінальні правопорушення за результатами їх досудового розслідування за 2021–2024 р. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/pro-zareyestrovani-kriminalni-pravoporushehnyia-rezultati-yih-dosudovogo-rozsliduvannya-2>

Таким чином, злободенність дослідження теоретичних проблем кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні обумовлена цілим рядом факторів, які загалом достатньо висвітлені у вступі до дисертації У.В. Терех та впливають із усього змісту її праці. У цілому це дає підстави стверджувати про актуальність дисертаційного дослідження «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні».

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації У.В. Терех «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні» визначається як належний. Підставою для такого висновку є:

- достатній обсяг теоретичних матеріалів, зібраних та опрацьованих дисертантом у ході підготовки цього дослідження. Авторка використала 205 джерел, які прямо і безпосередньо стосуються теми дослідження, або ж дотичні до неї. Досягнення та напрацювання своїх попередників У.В. Терех використовує творчо - не лише посиляється на них, але й аналізує, звертає увагу на сильні сторони раніше проведених досліджень та критикує ті положення, які вважає сумнівними, суперечливими, недостатньо аргументованими. Водночас, вона розвиває та вдосконалює ряд вже висловлених у літературі позицій;

- використання широкого спектра наукових методів дослідження. Авторка декларує використання і дійсно послуговується багатьма загальнонауковими та спеціальними науковими методами пізнання обраного предмета. Зокрема, встановлення змісту та обсягу сформульованих у законі кримінально-правових понять, які стосуються відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні.

Загалом, твердження авторки дисертації, її аргументація виглядають переконливими. Викладені у вступі та розділах основної частини роботи положення, які стосуються постановки проблеми в цілому, окремих її аспектів, належно показують, що відповідні питання є теоретично і практично важливими, не розроблені в науці, перспективні для дослідження.

Достовірність наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Належна обґрунтованість та достовірність отриманих результатів, висновків і пропозицій забезпечена широкою джерельною базою проведеного дослідження, опрацюванням значної кількості емпіричних матеріалів, використанням різноманітних методичних прийомів аналізу поставлених проблем, а також тим, що до однакових висновків приводить аналіз різних аспектів досліджуваної проблематики.

Свідченням достовірності наукових результатів дисертаційного дослідження У.В. Терех «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні» є проведена апробація відповідних матеріалів. Дисертантка оприлюднила свої ідеї (які згодом були акумульовані у дисертації) у періодичних виданнях та збірках наукових праць. З теми дисертації є достатня кількість публікацій. Результати дослідження доповідалися на наукових конференціях, причому, протягом кількох років.

Новизна положень, які виносяться на захист. Наукові результати, отримані в результаті дослідження за темою «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні», дисертантка вважає новими, оскільки у роботі проведено системний аналіз норми про злочинний вплив у її внутрішньогалузевих зв'язках з іншими нормами, що регулюють окремі прояви цього явища, а також розглянуто питання законодавчої визначеності та застосування заходів кримінально-правового характеру за такі дії.

Вона містить або цілком оригінальні ідеї, висновки, пропозиції, які У.В. Терех висунула та обґрунтувала вперше в українській кримінально-правовій науці, або ж становлять собою удосконалення та розвиток раніше висунутих в літературі теоретичних положень, підходів.

Аналіз дисертації та публікацій її автора дає підставу погодитися з наявністю наукової новизни та визнати важливість для юридичної практики положень, які обґрунтовані у рецензованій праці та висуваються на захист.

Серед наукових ідей, які привернули увагу рецензента і за розробку яких дисертант заслуговує присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії, слід окремо вказати на такі:

- доведено необхідність внесення змін у назву ст. 255-1 КК України, («Злочинний вплив»), а також частину 1 цієї статті («Здійснення злочинного впливу»). Такі формулювання більш повно та точно відображають всеможливі прояви здійснення злочинного впливу;

- встановлено порушення принципу правової визначеності в частині законодавчого визначення поняття злочинного впливу у примітці 1 до ст. 255 КК України, а саме використання вказівок на «будь-які дії» та «інший вплив», «інші особисті якості чи можливості», у зв'язку з чим запропоновано нову редакцію припису;

- запропоновано нову редакцію приміток до ст. 255 КК України, в яких викласти нове визначення злочинного впливу, доповнити примітку поняттям «особа, яка здійснює злочинний вплив», замінити словосполучення «вор в законі» на «злочинний лідер»;

- запропоновано доповнити ст. 255-1 КК України частиною 4, що містить положення про звільнення від кримінальної відповідальності за діяння, передбачені частинами першою та другою цієї статті. Згідно із запропонованою нормою, звільнення може застосовуватися у випадку, якщо особа до повідомлення їй про підозру добровільно відмовилася від подальшої злочинної діяльності, повідомила правоохоронний орган про цей злочин, сприяла запобіганню або припиненню встановлення чи поширення злочинного впливу, або надала інформацію, що дозволила встановити особу суб'єкта підвищеного злочинного впливу, у тому числі у статусі «злочинного лідера»;

- виокремлено системні зв'язки норми, закріпленої в ст. 255-1 КК України, із нормами, які передбачають окремі способи використання або поширення злочинного впливу, в тому числі у формі створення чи участі в різних видах злочинних організацій, таких як банда (ст. 257 КК України), терористична організація (ст. 258-3 КК України), воєнізоване формування (ст.

260 КК України), а також норми про легалізацію (відмивання) майна, одержаного злочинним шляхом (ст. 209 КК України) у частині розподілу (розпорядження) коштів, майна чи інших активів, якщо вони були отримані злочинним шляхом і спрямовані на подальше забезпечення злочинної діяльності.

У дисертації У.В. Терех «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні» також висловлено цілий ряд інших положень, висновків, пропозицій, які є оригінальними, становлять собою розвиток або вдосконалення ідей, що стосуються проблеми відповідальності за відповідні посягання у кримінальному праві України.

Повнота викладу положень дисертації в роботах, опублікованих автором. Матеріали дисертаційного дослідження достатньо викладені в опублікованих працях дисертантки. У публікаціях відображені всі розділи дисертаційного дослідження.

Важливість одержаних автором дисертації результатів для юридичної науки, правозастосовної та правотворчої практики та рекомендації щодо їхнього використання. Висновки здобувача освітньо-наукового ступеня щодо значущості його дослідження для науки і практики видаються правомірними.

Дисертація У.В. Терех містить вагомі результати, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального права України. Викладені в цьому дослідженні наукові положення заповнюють ряд прогалин, які існували в теорії кримінального права, є основою для подальших наукових пошуків, вдосконалення практики правозастосування, юридичної освіти. Таким чином, найбільш важливі наукові та практичні результати дослідження мають різнопланове значення для юридичної науки та практики і можуть бути використані так:

– у правотворчості для вдосконалення кримінального законодавства України, усунення недоліків та внесення змін до статей, що регламентують

кримінальну відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу;

- у правозастосовній діяльності під час кваліфікації проявів злочинного впливу, а також для їх відмежування від суміжних складів злочинів;

- у навчальному процесі у викладанні дисциплін зі Загальної й Особливої частин кримінального права України, а також у рамках відповідних спецкурсів;

- у науково-дослідній діяльності як основу для подальшої розробки теоретичних і практичних питань кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу.

Зауваження, побажання, інші критичні міркування щодо дисертації У.В. Терех «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні». Серед них є застереження загального характеру, які стосуються роботи в цілому, та конкретні – щодо вирішення окремих питань.

1. Передусім, слід звернути увагу, на формулювання окремих положень наукової новизни дисертаційного дослідження У.В. Терех. З огляду на те, що відповідна частина наукової розвідки є її квінтесенцією (основою), автору слід чи не найбільше уваги приділяти цьому питанню. На підставі методології наукових досліджень прийнято виділяти окремі рівні новизни, серед яких, власне, перетворення відомих даних чи їх зміна; розширення (доповнення); їх конкретизація. Слідом, практична значущість новизни включає обґрунтування нової пропозиції, чого не можна сказати про п.6. новизни дисертації У.В. Терех, де вказано, що нею «доведено обґрунтованість санкцій, передбачених у ст. 255-1 КК України, а також доцільність застосування до осіб, які вчинили таке кримінальне правопорушення, покарання у виді позбавлення волі». А тому, існує сумнів щодо визнання вказаного твердження як наукової ідеї.

Більше того, висновок про обґрунтованість чи необґрунтованість кримінально-правових санкцій можна зробити лише на підставі аналізу правил їх конструювання, якими законодавець має послуговуватись в ході їх побудови. Це дозволить побачити його прорахунки, а також визначити, чи встановлені

санкціями статей КК України види і розміри покарань враховують ступінь суспільної небезпечності діяння, чого у роботі не спостерігається.

2. Розгляд загальнотеоретичних основ дослідження питання кримінальної відповідальності за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні є дещо поверхневим. Проаналізовані наукові доробки слід було б виокремити в такі окремі групи питань: щодо яких досягнуто єдності; які є дискусійними та які є малодослідженими або ж взагалі залишалися поза науковим прицілом. Щоправда, окремі дискусійні підходи все ж відображені у вказаній структурній частині дисертаційного дослідження (с.37), однак мала б висвітлюватись палітра позицій науковців по всіх питаннях, які розглядаються у роботі (щодо об'єктивних та суб'єктивних ознак відповідного складу кримінального правопорушення, кваліфікації, караності).

На ст.36 дисертаційного дослідження автор вдається до аналізу положень КК України та окремих питань кримінально-правової кваліфікації. Втім такий повинен бути здійснений в ході розгляду об'єктивних ознак встановлення або поширення злочинного впливу та вирішення питань кримінально-правової кваліфікації, а не в цьому структурному підрозділі дослідження.

Доцільним було б зробити висновки про необхідність подальших досліджень, вказати конкретні вектори наукового пошуку та питання, які потребують вирішення.

3. Питання щодо родового об'єкта розглядуваного складу злочину висвітлено дещо неповно. Автор здебільшого вдається до цитування позицій науковців щодо трактування громадської безпеки як родового об'єкта складу встановлення або поширення злочинного впливу. Відсутній також аналіз безпосереднього об'єкта відповідного складу злочину. Втім, саме він є найбільш важливий, оскільки дає можливість показати особливості тієї шкоди, яка заподіюється внаслідок вчинення кримінального протиправного діяння. Висновки зроблені автором про те, що «безпосереднім об'єктом кримінального правопорушення, передбаченого ст. 255-1 КК України, є сукупність суспільних відносин, що стосуються: громадської безпеки, правопорядку, функціонування

державних інституцій, економічної стабільності, прав і свобод громадян, які зазнають прямого порушення внаслідок встановлення або поширення злочинного впливу» (с.106), виникають нізвідки, а відтак є недостатньо обґрунтованими.

Очевидно, що відповідь на питання щодо безпосереднього об'єкта складу кримінального правопорушення, в тому числі й складу встановлення або поширення злочинного впливу, можна отримати за результатами розгляду структурних елементів, які утворюють суспільні відносини, а саме: 1) суб'єкти відносин; 2) предмет, щодо якого вони складаються та існують; 3) соціальний зв'язок як зміст суспільних відносин.

Окрім того, проявляється певна несистемність у визначенні поняття безпосереднього об'єкта розглядуваного складу злочину, оскільки у загальних висновках він має дещо інший зміст («безпека суспільства від посягань злочинних організацій, які становлять підвищену соціальну небезпеку» (с.200).

4. В цілому підтримую позицію авторки, що законодавець використав стійке словосполучення з кримінального жаргону російськомовного походження «вор в законі», а не його адаптований український варіант «злочин в законі». Такий підхід, як справедливо зауважує У.В. Терех, суперечить правилам законодавчої техніки. У зв'язку з цим нею запропоновано замінити словосполучення «злочин в законі» на «злочинний лідер», що сприятиме як належній термінологічній узгодженості, так і дотриманню вимог правової культури.

Водночас, в ході аналізу поняття «вор в законі» дисертантці варто було спробувати вивести його ознаки шляхом аналізу конкретних судових рішень, що б дало змогу це поняття дослідити всебічно, а не лише з позиції законодавчої техніки.

5. Є ряд зауважень більш часткового характеру:

- автору слід бути обережним з термінологією, а зокрема:

а) на с.61 роботи зазначається про новий КК України (с.61). Про який саме йде мова? Водночас, із тексту дослідження випливає, що все ж йдеться про проєкт КК України робота над яким досі триває;

б) видається, на с.74 наукової розвідки допущена досадна описка, коли дослідниця виділяє Гонконг як окрему державу, тоді як він є особливим адміністративним районом Китайської Народної Республіки. Про це вже згодом авторка зазначає на с.82-83;

в) в окремих випадках дисертантка забуває вживати у роботі родове поняття «кримінальне правопорушення». Для прикладу, на с.145 авторка зазначає наступне: «Коректне визначення характеристик суб'єкта злочину має важливе значення, оскільки воно сприяє точному встановленню не лише його ознак, а й елементів об'єктивної та суб'єктивної сторін, а також безпосереднього об'єкта злочину»;

г) не зовсім зрозуміло, що мала авторка на увазі, вказуючи наступне: «Заходи, що стосуються юридичних осіб... не є суб'єктами кримінальної відповідальності, тому вони виділяються в окрему групу» (с.182).

- у підрозділ 1.3. варто було б включити матеріал щодо новітніх процесів, які призвели до наявності у кримінальному законодавстві норми про встановлення або поширення злочинного впливу;

- у роботі відсутні додатки, які є окрасою дисертаційного дослідження. Хотілося б, щоб пропозиції, висунуті дисертанткою знайшли своє втілення у формі, аналогічній тексту законопроектів.

Наведені вище міркування, поставлені запитання є підставою для дискусії в ході захисту та свідчать про складність проблеми. Вони не змінюють загальну позитивну оцінку рецензованого дослідження.

Оцінка змісту дисертації, її завершеність у цілому. Виходячи з викладеного вище, можна стверджувати, що вказана дисертація містить висунуті здобувачем науково обґрунтовані теоретичні результати, наукові положення, а також характеризується єдністю змісту і свідчить про особистий внесок здобувача в науку. Також вона містить нові науково обґрунтовані

результати проведених здобувачем досліджень, які розв'язують конкретне наукове завдання, що має істотне значення для науки кримінального права України.

Дисертаційне дослідження «Кримінальна відповідальність за встановлення або поширення злочинного впливу в Україні», подане на здобуття освітньо-наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право, відповідає вимогам, передбаченим наказом Міністерства освіти і науки України від 12.01.2017 р. № 40 (зі змінами) та Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44 (зі змінами), а його автор – **Терех Уляна Віталіївна** – за результатами публічного захисту заслуговує на присудження освітньо-наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 08 Право за спеціальністю 081 Право.

Офіційний опонент –

кандидат юридичних наук,
доцент кафедри кримінального права та процесу
факультету права
Львівського торговельно-економічного
університету

Леся СКРЕКЛЯ

